

УДК 141

ВАСЮК Ю.А.

аспірант кафедри філософії
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького
(Мелітополь, Україна) E-mail: 6178113@mail.ru

РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ В КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІЇ ВІД ЕПОХИ МОДЕРНУ ДО ІНФРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті проведено культуро філософський аналіз феномену особистості як визначального в соціокультурному та освітньому просторі сучасного особистого суспільства у порівнянні з особливостями філософського розуміння цього феномену в освітньому контексті епохи модерну, співзвучної сьогоденню. Виявлення типових проєкцій минулих епох, традиційною з яких є усвідомлення змісту понять «людина» та «особистість», на фоні складності і неоднозначності сучасної соціокультурної ситуації сприятиме подальшим пошукам ефективних чинників взаємодії особистості і суспільства в освітньому просторі, що динамічно трансформується.

Ключові слова: суспільство знань, освітній простір, особистість, людина, епоха модерну.

Актуальність теми дослідження.

Модернізоване суспільство відрізняється від традиційного високим рівнем громадянської культури населення, завдяки чому політичною формою його існування є демократія. У модернізованому суспільстві існують іманентні механізми, які забезпечують перманентне відтворення соціокультурного зростання – на противагу традиційним соціумам, в яких відсутні внутрішні стимули для їх розвитку. На противагу індивідам традиційного, модернізоване суспільство є значно мобільнішим у фізичному, соціальному та психологічному сенсах. На відміну від традиційного суспільства, людина модернізованого соціального формату володіє спроможністю пристосовуватися до мінливих обставин дійсності.[4] Соціокультурні процеси сьогодення – динамічні, швидкоплинні, масштабні – вимагають детального розгляду та вироблення нових поглядів на окремі аспекти традиційних філософсько-освітніх проблем. Складність і неоднозначність сучасної соціокультурної ситуації зумовлює виявлення типових проєкцій минулих епох, однією з яких є усвідомлення змісту понять «людина» та «особистість» на фоні пошуку образу «нової людини», характерного для більшості подібних періодів у житті людства. Культура суспільства здатна висловлювати свою сутність в такій унікальній формі буття, як образ людини. Розуміння особливостей людини того чи іншого культурного періоду розвитку суспільства сприяє судженням наших сучасників про особливості буття, життєвого світу кожної епохи. Небувала

Розвиток особистості в освітньому просторі в контексті еволюції від епохи модерну до інфрмацийного суспільства

раніше швидкість появи і прояву процесів соціокультурного розвитку сучасного суспільства відображається у першу чергу в свідомості кожної людини, вимагає знання нею історичного досвіду подолання особистісних криз і негараздів у подібні періоди й епохи, пошук нею шляхів саморозвитку й самореалізації.

Проблеми людської унікальності, особистісної індивідуальності та ідентичності особливо актуальні в XXI столітті, адже масова культура, стандартизація способу існування більшості людей здатні нівелювати творче й неповторне в кожній людині. У періоди, коли одночасно з перетвореннями в соціальній та економічній сфері суспільство здійснює потужний уніфікуючий освітній, психологічний, культурний вплив на особистість, виникають кризові явища ідентичності особистості, бо соціальні чинники (колективне в спільноті людей) суперечать особистісним (індивідуальним для кожної людини). У цій ситуації актуалізується культурфілософський аналіз такого феномену соціокультурного простору сучасного суспільства як особистість у порівнянні з ситуацією попередніх епох.

Постановка проблеми й аналіз досліджень, у яких започатковано її вирішення. Численні спроби віднайти глибинні закономірності в особистісному становленні людини, усвідомити чинники взаємодії особистості й суспільства знаходимо в різнопланових традиційних й інноваційних філософських концепціях: представники ірраціоналістичної течії (А. Бергсон, С. Кїєркегор, Ф. Ніцше, З. Фрейд, А. Шопенгауер) ознаками людини як сформованої особистості вважали позарозумові якості (почуття, волю, підсвідоме, інтуїцію); антропологічна школа (А. Гелен, Х. Плеснер, М. Шелер) зробила спробу поєднати конкретно-наукові досягнення з цілісним філософським тлумаченням людського життя, її продовжили такі філософські напрями як прагматизм та структуралізм; представники екзистенціалізму й персоналізму, проголошуючи неповторність духовного самовизначення («екзистенції») людини, проблему особистості вважали основною. Пошуки сучасної філософії, зокрема, в контексті актуалізації гуманістичної проблематики, пояснюємо зацікавленістю долею людини в глобалізованому світі, котрий швидко трансформується (праці В. Андрущенка, Б. Братаніча, Ж. Гебзера, Б. Гершунського, А. Гофрона, Д. Замятіна, С. Клепка, В. Кременя, М. Култаєвої, В. Лутая, М. Романенка та ін.).

Це зумовлює дослідження змістових особливостей і закономірностей становлення особистості, аналіз тлумачень поняття «особистість» у визначальних культурно-історичних епохах, для яких також характерними були глибокі суспільні трансформації. До таких епох відносимо часовий відрізок к. XIX – поч. XX ст., коли з особливою гостротою на тлі модернових зрушень декілька разів поставало питання можливості отримання і втрати людиною справжньої свободи й індивідуальної автономії, особливо – в освітньому середовищі.

Метою статті є аналіз особливостей філософського розуміння

формування особистості, взаємодії індивідуальних і соціальних чинників її існування в освітньому просторі епохи, співзвучної сучасності.

Виклад основного матеріалу. Концептуальною особливістю розвитку освітнього простору на рубежі століть – XIX і XX, XX і XXI – є зосередження уваги на цілісній особистості в системі її внутрішніх і зовнішніх, індивідуальних та соціальних потенціалів і смислів. Період модерну (к. XIX – 20-х років XX ст.) вченим видається «аналогічним сучасному за характером соціокультурних проблем, динамізмом суспільних процесів і гостротою соціальних конфліктів. Так само, як і століття тому, суспільство перебуває на перетині двох соціально-історичних формацій, що призводить до глибоких протиріч на особистісному та суспільному рівнях» [3, с.123].

Модернізм розуміємо як напрям суспільної думки, що пояснював оновлення, осучаснення, пошук нових принципів структурування буття, суспільних цінностей і пріоритетів. У педагогіці к. XIX – поч. XX ст. провідною стає антропологічна проблематика, відбувається поява інтересу до саморозвитку особистості, переосмислюється місце окремого індивіда в освітньому процесі.

Докорінні зрушення в освітній та духовній сферах українського суспільства, потужна соціокультурна динаміка стимулювали розквіт модернових тенденцій освітніх процесів: пріоритетним вважалося «плекання душі» вихованців, звернення до глибоко індивідуального в особистості учня: свідомості, волі, почуттів, характеру, ставлення до морально-правових норм. Освіта тлумачилася філософами й педагогами як діяльність з удосконалення внутрішніх природних сил дитини, розвитку її ідентичності і свідомості. У країнах Заходу народилася й потужно розвинулася на основі західноєвропейських екзистенціально-антропологічної та екзистенціально-герменевтичної традицій, сформованих на засадах німецької філософської антропології (А. Гелен, Г. Плесснер, Е. Ротхакер, М. Шелер), реформаторська педагогіка, виникли школи нового типу.

Представники цього філософського напрямку стверджували потребу вдосконалення особистості з огляду на її «біологічну незавершеність», говорили про її онтологічну приреченість на самотворення впродовж усього життя. Складність і суперечливість людської особистості дослідники вбачали у поєднанні природних (внутрішніх) і суспільних (зовнішніх) чинників її розвитку. Визначальними для розвитку вітчизняного освітнього простору на зламі XIX-XX століть стали антропологічні ідеї К. Ушинського, у працях якого сутність людини відображена в єдності двох протилежних начал: суспільність як належність до спільноти людей та егоїзм (розуміння себе як особистості), між якими, як підкреслював педагог, не потрібно педагогам робити протиставлення. Індивід, на думку К. Ушинського, є носієм духовності, що пояснює його прагнення до вершин розвитку. Як частка суспільства держави, людства – він мусить усвідомлювати велич свого духу,

його всесвітню приналежність, а тому має примирити з ним свою індивідуальність [6].

Таким чином, педагог рекомендував розуміти людину в єдності її екзистенційності й нероздільності зі світом людей.

Отже, спільною філософсько-освітньою ідеєю обох досліджуваних нами епох є те, що одночасно з перетвореннями в соціальній та економічній сфері суспільство здійснює потужний соціальний, освітній, психологічний, культурний вплив на особистість. У бутті сучасного нам суспільства, як у дзеркалі, відбиваються всі сили творення й руйнування – не тільки почуття єдності, об'єднаності народів і культур спільним технологічно-інформаційним простором і часом, але й інтенсифікована економічними і прагматичними потребами реальність, котра може витіснити духовність.

Уніфікація масової свідомості, оскільки люди «споживають» одночасно однакові знання, особливо глобального характеру, призводить до формування спільного освітнього простору, водночас у сучасної людини як ніколи раніше існує повномасштабна можливість виявити й реалізувати свою індивідуальність. В умовах інформатизації кожна з діалектично взаємозалежних іпостасей людини (фізична, психічна, соціальна) вимагає спеціального врахування, оскільки тільки в цьому випадку нові можливості інформаційного суспільства можуть бути повною мірою використані для всебічного розвитку особистості. Реалії інформаційного суспільства ставлять нові вимоги до індивіда, перш за все – наявність здатності та готовності до зміни діяльності, мобільності, перенавчання, оволодіння новою професією тощо. З іншого боку, вчені відзначають ту тенденцію, що комп'ютер, начебто потужний засіб індивідуалізації освіти, сприймається іноді як свого роду ворог, взаємодія з ним стає істотним навантаженням, стресовим чинником, що особливо характерне для старших поколінь [5].

У сучасному суспільстві на рубежі XX-XXI століть актуалізується не тільки проблема людської індивідуальності, але й особистісної ідентичності: якщо в соціокультурному просторі традиційного суспільства колективне, масове було над особистісним, то для інформаційного суспільства характерною є інша тенденція – перед особистістю постає широка свобода вибору, реалізуючи яку вона здатна максимально проявити свою індивідуальність. Таким чином, для особистості епохи суспільства знань характерним є те, що її формування відбувається при підвищенні можливостей реалізації індивідуальності, але при зниженні прагнення до ідентичності. Досліджуючи особистість в освітньому просторі модерну, О. Марченко підкреслює, що в ту епоху шляхи особистісного становлення визначалися також як розвиток почуття належності до певної релігії, нації, держави, людства; як усвідомлення іманентно притаманного людині почуття світової солідарності; як формування моральних зв'язків із людьми на засадах Добра; як прийняття цілей і цінностей суспільства (але не тільки й не стільки раціональне, як почуттєве, з участю «серця»); як пізнання себе через інших, через спілкування, у якому особистість зберігає або прагне зберегти

свою унікальність, не перетворюючись при цьому на щось «раціонально-загальне» (М. Бердяєв, П. Юркевич, В. Соловйов).

Учена зазначає: у низці філософських праць звертається увага на те, що в усі епохи, за всіх соціально-політичних режимів суспільство заявляло права на людину як на свою власність, стверджуючи, що людина – це «продукт суспільства», який існує тільки в ньому й завдяки йому, і це начебто є причиною для неодмінного служіння людини суспільству; до способів підпорядкування особистості суспільством (усвідомлених і неусвідомлених людиною), до яких відносить такі: закон, організаційна структура самого суспільства, усвідомлена згода людей, спільність людської природи («соціальний універсум»), підкорення через любов та інші почуття [3].

У своїх педагогічних пошуках мислителі к. XIX – поч. XX ст. прагнули поєднати також науку і релігію для вирішення актуальних проблем людинознавства, наповнити антропологічним змістом освітній процес, що спостерігаємо і нині. Більшість із них була глибоко переконаною в тому, що духовна освіта особистості – це фундамент і смисловий аспект наукової картини світу, а етика й аксіологія мають стати «розумними засадами» її освіти й освіченості. Відомий мислитель і християнський педагог В. Зеньківський виступав на рубежі XIX-XX ст. за відродження православних традицій виховання. В основі його філософської концепції – розуміння особистості як утілення духу свободи, що не підвладне ніяким природним законам. Філософія В. Зеньківського стала своєрідною спробою віднайти Бога та відродити інтерес до духовного життя, вона відкривала дорогу до утвердження християнського ідеалу особистості, наворачала освітян до вихідних постулатів православної антропології [2]. Людину педагог і філософ вважав істотою, що всім своїм єством прагне Абсолютного Буття.

Подолати ж соціальні суперечності, за В. Зеньківським, можливо лише за допомогою вчення про соборну природу людини, що є своєрідним компенсаторним фактором для природної обмеженості індивідів. Досягти істинної свободи особистість може лише через самозречення, внутрішню аскезу. Визначення особистості здійснюється філософом у християнських категоріях, які є визначальними в трактуванні ним психолого-педагогічних основ формування національного менталітету [2].

Для філософських праць сучасних нам дослідників характерною в питаннях релігійності особистості є позиція пошуку світоглядних орієнтацій майбутнього, звернення до релігії як до джерела духовно-моральних почуттів людини, невід'ємної риси ментальності українців, заперечення одновимірної «матеріально-прагматичної» сутності сучасної людини, побудова перспектив виховання «людини культури» «творчої особистості», «багатогранної індивідуальності» (Є. Бондаревська, Ш. Амонашвілі, І. Зязюн, М. Євтух, В. Андрущенко та ін.). У контексті розгляду специфіки поєднання в особистості «соціального» й «індивідуального» важливим убачаємо розгляд історичних подій на поч. XX і XXI ст. Події 1917-20 років у нашій країні

призвели до суперечливих наслідків. «З одного боку, було зруйновано ненависний для значної частини людей суспільний устрій, що вселяло надію на краще майбутнє в демократичному суспільстві; найнижчі верстви населення отримали оманливий доказ власної сили й могутності, завдяки яким було скасовано віковічні суспільні порядки. З іншого боку, було нанесено нищівного удару по життєвих ідеалах і цінностях людей, які повинні були визначитися із новими духовними орієнтирами в особистісному й суспільному житті» [3]. Загострилася також проблема пошуку особистістю визначального стрижня, який би дозволив зберегти свою індивідуальність і визначити ідентичність у зовнішньому світі. Якщо до цих подій самовдосконалення особистості, сходження до висот духовного буття, у тому числі й релігії, вбачалося ідеалом суспільства, то в основі нового ладу постала ідея всезагального щастя на засадах рівності й соціальної справедливості.

Активність, творчість, ініціативність і самотність стали ознаками соціального, з важливих характеристик особистості перетворилися в регулятори її життєдіяльності; втратили свою актуальність такі поняття, як людська гідність, свобода вибору, відповідальність. О. Марченко підкреслює: «самотність особистості поступилася включенням у суспільство (колектив), індивідуальність й унікальність були інтегровані в «тип особистості» працівника з усіма її особливостями (здібностями, інтересами, особистими потребами й психічними характеристиками), які потрібні суспільству в цілому й конкретному колективу зокрема» [3].

Унаслідок цих світоглядних трансформацій сталися докорінні зміни освітнього простору: його суб'єктний складник був поглинутий знаково-символічним, що мав яскраво виражене ідеологічне забарвлення. Сталося жорстоке й системне викорінення індивідуального в освітньому просторі, натомість зміст освіти заповнився матеріально-предметним смислом, що мало призвести до перетворення особистості в «стандартний гвинтик» суспільного механізму. Водночас, убачаючи в рівності людей «шлях да всезагальної безликовості й загибелі», М. Бердяєв стверджував, що рівність це зло, в ім'я якого заперечується велич індивідуального. Нову суспільність філософ вважав рухом не в площині, а по вертикалі; був переконаний, що основні надії варто покласти не на суспільний клас чи історичну силу, а лише на особистість, духовне зростання кожної особистості. У праці «Філософія нерівності» знаходимо думки про хибність протиставлення індивідуалізму та колективізму, адже вони можуть і мають бути поєднаними, якщо першість віддати не суспільству, а особистості, сприйнявши їх онтологічно-космічно. [1, с. 28-30].

Отже неоднозначність людської особистості філософи й педагоги епохи модернізму трактували як особливе поєднання факторів її розвитку здібностей, задатків, потенціалів, темпераменту, якостей і властивостей, у полі взаємодії яких людина обирає вектор самореалізації. Здійснити цей вибір може за умови сформованості як індивідуальності, так і соціальної

позиції. Ці постулати є важливими також і для суспільства, нинішнього, адже співзвучними є освітні цілі – взаємодія особистості зі світом людей, діалектика її саморозвитку від одиничного до загального, від «служіння самому собі» до «служіння людям» тільки в такому випадку особистісна ціль набуває соціального сенсу, вважається індивідуально й суспільно гармонійною. Такий варіант реалізації цілі робить особистість суб'єктом освітнього процесу, суб'єктом власного саморозвитку, повноправним учасником трансформацій загальносоціального значення. Виховання прагнення особистості реалізувати індивідуальні можливості і водночас жити і діяти в тісній співпраці з іншими людьми, поважаючи їхню неповторність, завжди було й нині вважається першочерговим завданням суспільства – і епохи модерну й сучасного інформаційного.

Висновок. Нами розглянуто позитивні аспекти досвіду філософського осмислення феномену особистості у процесі трансформації освітнього простору двох подібних періодів – модерну (к. XIX – 20-ті роки XX ст.) і суспільства знань (к. XX – поч. XXI ст.). Визначено, що його використання в освітньому процесі сучасності зумовлює зміцнення гуманістичних засад національної системи освіти як науки про особистісно-соціальну детермінованість трансформацій суспільства знань.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Бердяев Н. А. *Философия неравенства* / Н. А. Бердяев. - М.: ИМА-прес, 1990. – 250 с.
2. Зеньковский В. В. *Россия и Православие* // *Христианская мысль*. – 1916. – № 1 (С. 101–118); № 2 (С. 102–119); № 4 (С. 85–102).
3. Марченко О. *Особистість в освітньому просторі модерну: пріоритети та вектори розвитку* / О. Марченко // *Схід*. – 2011. – №2 (109) – С. 123-127.
4. Олексенко Р. І. *Філософія розвитку інформаційного суспільства в епоху глобалізації* / Р.І. Олексенко // *Гілея (науковий вісник) : [зб. наук. праць] / [гол. ред. В.М. Вашкевич]*. – К. : ВІР УАН, 2015. – Випуск 98 (№1).
5. Сощенко И. Г. *Индивидуальность и идентичность человека в условиях информационного общества* // *Вестник Ставропольского государственного университета*. - 2006. - Вып. 47. - С. 76-80.
6. Ушинский К. Д. *Собрание сочинений: в 11 т.* / К. Д. Ушинский. – М.: Педагогика, 1957. – Т. 4. – 180 с.

REFERENCES

1. Berdyaev N. A. *Fy`losofy`ya neravenstva* / N. A. Berdyaev. - M.: Y`MA-pres, 1990. – 250 s.
2. Zen`kovsky`j V. V. *Rossy`ya y` Pravoslavyy`e* // *Xry`sty`anskaya mysl`*. – 1916. – № 1 (S. 101–118); № 2 (S. 102–119); № 4 (S. 85–102).
3. Marchenko O. *Osoby`stist` v osvith`omu prostori modernu: priory`tety` ta vektory` rozvy`tku* / O. Marchenko // *Sxid*. – 2011. – №2 (109) – S. 123-127.
4. Oleksenko R. I. *Filosofiya rozvy`tku informacijnogo suspil`stva v epoxu globalizaciyi* / R.I. Oleksenko // *Gileya (naukovy`j visny`k) : [zb. nauk. prac`] / [gol. red. V.M. Vashkevych]*. –

Розвиток особистості в освітньому просторі в контексті еволюції від епохи модерну до інформаційного суспільства

К. : VIR UAN, 2015. – Vy`pusk 98 (№1).

5. Soshhenko Y. G. Y`ndy`vy`dual`nost` y` y`denty`chnost` cheloveka v uslovy`yax y`nformacy`onnogo obshhestva // Vestny`k Stavropol`skogo gosudarstvennogo uny`versy`teta. - 2006. - №. 47. - S. 76-80.

6. Ushy`nsky`j K. D. Sobrany`e sochy`neny`j: v 11 t. / K. D. Ushy`nsky`j. – M.: Pedagogy`ka, 1957. – T. 4. – 180 s.

ВАСЮК, Ю.А.- аспірант кафедри філософії Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (Мелітополь, Україна) E-mail: 6178113@mail.ru

РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ В КОНТЕКСТЕ ЭВОЛЮЦИИ ОТ ЭПОХИ МОДЕРНА К ИНФОРМАЦИОННОМУ ОБЩЕСТВУ

В статье проведен культурологический анализ феномена личности как определяющего в социокультурном и образовательном пространстве современного украинского общества в сравнении с особенностями философского понимания этого феномена в образовательном контексте эпохи модерна, созвучной современности. Определение типичных проекций прошедших эпох, традиционной из которых является осознания понятий «человек» и «личность» на фоне сложности и неоднозначности современной социокультурной ситуации будет содействовать последующим поискам эффективных факторов взаимодействия личности и общества в динамично трансформирующемся образовательном пространстве.

Ключевые слова: общество знаний, образовательное пространство, личность, человек, эпоха модерна.

VASYUK, YULIA - postgraduate student of the Department of philosophy. Melitopol state pedagogical University named after Bogdan Khmelnytsky (Melitopol, Ukraine) 6178113@mail.ru

DEVELOPMENT OF THE PERSONALITY IN THE EDUCATIONAL AREA IN THE CONTEXT OF EVOLUTION FROM THE EPOCH OF MODERNISM TO THE INFORMATION SOCIETY

The article culturality philosophical analysis of the phenomenon of personality as determinant in socio-cultural and educational environment of modern society than the personal characteristics of philosophical understanding of this phenomenon in the educational context of the era of modernism, in tune with the present. Identify the typical projections of past eras, the traditional understanding of which is the content of the concepts of "man" and "personality" on the background of the complexity and ambiguity of the modern socio-cultural situation will further the search for effective interaction of factors of the individual and society in the educational space and dynamically transformed.

Keywords: knowledge society, educational space, person, person modern era.

*Дата надходження рукопису 16.09. 2015 року
Рекомендовано до публікації 21.09.2015 року*